

PAPER DETAILS

TITLE: Kayyimzâde Abdullah el-Kângirî'nin Hayati ve Eserleri

AUTHORS: Sezgin Elmali

PAGES: 81-97

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3633859>

Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 • Yıl / Year : 2024 • İlkbahar / Spring • Sayı / Issue : 13

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Journal of Islamic Studies

Yıl / Year: 2024 – İlkbahar / Spring – Sayı / Issue: 13

ISSN: 2564-7903

Dergimizin Tarandığı Veritabanı ve İndeksler:

DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES

ASOS
indeks

RUMELİ İslâm Araştırmaları Dergisi | Journal of Islamic Studies

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

Kapsam | Scope: Dinî Araştırmalar, İslam Araştırmaları, Balkan Araştırmaları / Religious Studies, Islamic Studies, Balkan Studies

Periyot | Period: Yılda 2 Sayı (30 Nisan & 31 Ekim) / Biannual (30 April & 31 October)

Yayın Dili | Language Publication: Türkçe & İngilizce & Arapça & Arnavutça & Boşnakça / Turkish & English & Arabic & Albanian & Bosnian

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi Uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir.
Rumeli Journal of Islamic Studies is a international peer-reviewed academic journal.

Yayıncı / Publisher

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayı'ı Yerleşkesi Edirne, TÜRKİYE

Amblem ve Kapak Tasarımı | Emblem and Cover Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım ve Mizanpaj | Graphic Design and Layout

Arş. Gör. Muhammet Küçükbaltaoğlu

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 International License (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Rumeli Journal of Islamic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY NC). Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların tüm içerik sorumluluğu yazarlarına aittir.

All the responsibility for the content of the papers published in Rumeli Journal of Islamic Studies belongs to the authors.

İletişim | Communication

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne- TÜRKİYE

Tel: 0 284 235 68 99 Fax: 0 284 235 08 87

rumelislam@trakya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/rumeli>

<https://rumeli.trakya.edu.tr/>

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi
Journal of Islamic Studies
مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية

ISSN: 2564-7903

SAHİBİ | OWNER

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat Fakülteleri Adına

Prof. Dr. Ali Öztürk

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

EDİTÖR | EDITOR IN CHIEF

Dr. Mustafa Barış

mustafabaris@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YARDIMCI EDİTÖRLER | CO-EDITORS

Dr. Halil İbrahim Kaygısız

hibrahimkaygisiz@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan

ztamdogan@nku.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Sıddık Ağçoban

s.agcoban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | RESPONSIBLE MANAGER

Dr. Nurullah Koltas

nurullahkoltas@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

REDAKSİYON / REDACTION

Dr. Uğur Boran

ugurboran@trakya.edu.tr / Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Sıddık Ağçoban

s.agcoban@klu.edu.tr / Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Dr. Zehra Gözütok Tamdoğan

ztamdogan@klu.edu.tr / Namık Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Basım Tarihi / Printing Date

Nisan / April - 2024

<https://rumeli.trakya.edu.tr/> / <https://dergipark.org.tr/rumeli>

rumelislam@trakya.edu.tr

rumeliislam@rumeliislam

KAYYIMZÂDE ABDULLAH EL-KÂNGİRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ*

Geliş Tarihi : 1 Ocak 2024
Kabul Tarihi : 24 Nisan 2024

Sezgin Elmalı**

Özet

Kayyımzâde Abdullah el-Kângirî milâdî 1772'de doğmuş 1824 senesinde vefat etmiş bir Osmanlı âlimidir. Çankırı'da doğmuş ve eğitimini tamamlamıştır. Tasavvufî yönü de bulunan Kayyımzâde, aynı zamanda 1805 sensinde inşa edilen Üsküdar Selimiye Tekkesi'nin ilk postnişinidir. Mantık ve kelâm gibi aklî ilimlere dair hâşiye türünden eserler kaleme alan Kângirî'nin söz konusu alanlarla daha çok meşgul olduğu izlenimi uyanmaktadır. Telif ettiği kelâm eserlerinden onun Mâtürîdî ekole mensup bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada onun hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Âlimleri, Kayyımzâde Abdullah, el-Kângirî, Kelâm, Hâşiye

Kāyyımzāde ‘Abdullah al-Kāṅqirī’s Life and Works

Abstract

Kāyyımzāde ‘Abdullah al-Kāṅqirī was an Ottoman scholar who was born in 1772 and died in 1824. He completed his education in Çankırı, the city where he was born. Abdullah Efendi was the first sheikh of Üsküdar Selimiye Tekke, which was built in 1805. It is understood that Kāṅqirī, who wrote works in the style of hāshiya, was engaged in rational sciences such as logic and theology (kalām). Content of his theological works show clearly that he was a scholar belonging to the Mātūrīdī school. The purpose of this study is to give detailed information about his life and works.

Keywords: Ottoman Scholars, Kāyyımzāde ‘Abdullah al- Kāṅqirī, Kalām, Glosses (Hāshiya).

Giriş

Osmanlı dönemi âlimlerinin hayatları ve eserleri hakkında bilgiler veren çalışmaların son dönemde arttığı görülmektedir. Bu çalışmalar vesilesiyle hayatı ve eserleri hakkında daha önce bilgi sahibi olmadığımız birçok âlim gün yüzüne çıkmaktadır. Ancak söz konusu âlimlere ait bir kısım eserlerin ne yazık ki hala ilmî neşirlerinin yapılmadığı görülmektedir. Bu eserlerin tespitinin yapılması ve tanıtılması önem arz etmektedir. Nitekim ilmî sürekliliğin sağlanabilmesi, dönemsel fikrî değişimlerin farkına varılabilmesi ve doğru bir tarih yazımının gerçekleştirilebilmesi gibi hususların tümü, sözü edilen âlimlerin ve eserlerinin tespitini zorunlu kılmaktadır.

Kayyımzâde Abdullah Efendi de şimdiye kadar ihmal edilmiş, eserleriyle birlikte gün yüzüne çıkmayı bekleyen âlimlerdendir. Abdullah Efendi, XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın ilk çeyreği gibi nispeten yakın bir tarihte yaşamış bir âlim olmasına rağmen hakkında

* Bu makale Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan “Şerhu'l-‘Akâid Literatürü ve Kullanın Fiilleri Bağlamında Kângirî Hâşiyesi” başlıklı doktora tez çalışmamda elde ettiğim verilerin geliştirilmesi ile kaleme alınmıştır. Makaleye katkıda bulunan Halil İbrahim Kaygısız'a ve makalenin hakemlerine teşekkür ederim.

** Dr. Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı, , sezginelmali@gmail.com.

ORCID ID: 0000-0002-4796-2704,

DOI: 10.53336/rumeli.1413287 .

İntihal: Bu makale “iThenticate” intihal tarama programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Atıf / Citation: Elmalı, Sezgin. “Kayyımzâde Abdullah el-Kângirî'nin Hayatı ve Eserleri”. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi* 13 (2024), 99-120. <https://doi.org/10.53336/rumeli.1413287>.

Copyright © CC BY-NC 4.0

çok fazla bilginin bulunmadığı ve eserlerinin günümüz çalışmalarında kaynak olarak kullanılmadığı görülmektedir.

Kayyımzâde Abdullah Efendi, tesbit edebildiğimiz kadarıyla şimdiye kadar müstakıl bir şekilde başlığa çekilerek çalışılmamıştır. Kayyımzâde ailesi hakkında çalışmaları olan Ali Benli, söz konusu çalışmalarında alt başlık olarak Abdullah Efendi'ye de yer vermiştir.

¹ Benli, söz konusu ulemâ ailesi hakkında araştırma yaparken ailenin günümüz temsilcileri ile de görüşmüş, görsel ve yazılı birçok belgeye ulaşmıştır. Bu açıdan onun hem Kayyımzâde ailesi hem de Abdullah Efendi hakkında verdiği bilgilerden çalışmamızda çokça istifade edilmiştir.

Khaled el-Rouayheb *İslam Mantığının Gelişimi* adıyla tercüme edilen kitabında XIX. yy. Osmanlı coğrafyasında yetişen mantıkçıları tanıttığı bölümde çok kısa bir şekilde Abdullah Efendi'nin hayatına ve mantık eserlerine yer vermiştir.²

M. Ali Koca, Nesefî ve Adûdiyye akâidleri üzerine gelişen literatürü konu edindiği makalesinde Abdullah Efendi'nin *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l- Hayâlî* eserine de yer vermiş ve eseri tanıtmıştır.³

Söz konusu çalışmalarda Abdullah Efendi'nin eserlerinin isimlerine ve bazı katalog bilgilerine yer verilse de eserlerinin tamamı detaylı bir şekilde tanıtılmamıştır. Bu çalışmada ise başta kelâm eserleri olmak üzere bütün eserleri tanıtılacaktır. Ayrıca daha önceki çalışmalarda Abdullah Efendi hakkında verilen bilgilerin bazıları yeniden yorumlanarak düzeltilecek, kimi hususlarda da müellifin eserlerinden yararlanılarak yeni bir takım ilavelerde bulunulacaktır.

1. Kayyımzâde Abdullah el-Kângırî'nin Hayatı

1.1. Yaşadığı Dönem

Kayyımzâde Abdullah Efendi'nin yaşadığı ve eserlerini yazdığı zaman aralığı Osmanlı Devleti'nde III. Selim (1789-1807), IV. Mustafa (1807-1808) ve II. Mahmud'un (1808-1839) hüküm sürdüğü döneme denk gelmektedir. Zikredilen dönem III. Selim'in Nizam-ı Cedîd (yeni düzen) reformlarını başlattığı ve uyguladığı bir dönemi de kapsamaktadır. Bu uygulamalar sonucunda isyanlar patlak vermiş, siyasî ve toplumsal kargaşalar çıkmıştır. Kângırî eserlerinde söz konusu sultanların isimlerini anmıştır.⁴ O, III. Selim'e eserlerinden birinin başında övgü dolu bir kaside ile yer vermiştir.⁵ Çok kısa bir süre tahtta kalmasına rağmen Kângırî'nin eser yazdığı bir döneme denk gelmesi hasebiyle IV. Mustafa'yı da eserinde zikretmiştir. IV. Mustafa'dan sonra müellifin vefatına kadarki dönemde Osmanlı Devleti'nin başında II.

¹ Ali Benli, "Abdulkadir Sadreddin Efendi ve Miftâhu Kunûzi'l-İslâm Adlı Fehrese Türü Eserinin Tefsir Literatürüne Katkısı", *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II*, ed. Bilal Gökçir vd. (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2013), s. 483-492; Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırılı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", *Çankırı'nın Manevi Mimarları Sempozyum Bildirileri*, (Çankırı: Yenigün Basın, 2017), 409-421.

² Khaled el-Rouayheb, *The Development of Arabic Logic (1200-1800)*, (Basel: Schwabe Verlag, 2019); Khaled el-Rouayheb, *İslam Mantığının Gelişimi (1200-1800)*, çev. Yusuf Daşdemir (Klasik Yayınları, 2022).

³ Muhammet Ali Koca, "el-Akâ'idü'n-Nesefiyye ve el-Akâ'idü'l-Adudiyye Örneğinde Osmanlı'da Akaid Risaleleri: Problemler, Özellikler ve Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (27 Ekim 2018), 41-97.

⁴ Sultan II. Mahmud'un ismine ise eserlerinde henüz rastlanılmadı.

⁵ Kayyımzâde Abdullah Efendi el-Kângırî, *Hâşiyetü'l-Kângırî*, Bulak Matbaası, Mısır: 1254, Birinci kısım, 5-6.

Mahmud kalmıştır. III. Selim'in iktidarı döneminde başarıya ulaşamayan yeniliklerin II. Mahmud'un tahta geçmesiyle birlikte başarıyla icrâ edildiği bilinmektedir.

1.2. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Abdullah Efendi, Kayyımzâde Abdullah Efendi adı ve Kângırî⁶ (Kankırî/Çankırî) nisbesiyle bilinmektedir. Eserlerinde geçen tam adı Ebû Muhammed Abdullah b. Hasan el-Kângırî el-Üsküdârî el-Ensârî'dir.⁷ Kângırî, Koçhisarlı⁸ Hasan Efendi'nin oğludur. Babası Şeyh Hasan Efendi, "Uzun Hasan" namıyla bilinmektedir. Ancak yapılan araştırmaya rağmen kaynaklarda hayatı hakkında herhangi bir veriye ya da belgeye ulaşılamamıştır. Aile şeceresinde Hasan Efendi ile ilgili kısımda onun doğum ve ölüm tarihinin bilinmediği ifade edilmektedir. Abdullah Efendi eserlerinde babası için "Şeyh Hasan" ifadesini kullanmaktadır.⁹ "Şeyh" ifadesi babasının ulemâ zümresinden olduğuna işaret etmektedir. Abdullah Efendi'nin "Kayyımzâde" lakabıyla şöhret bulmuş olmasına dayanarak babası Hasan Efendi'nin veya atalarından birisinin kayyımlik yapmış olabileceği yorumu yapılmıştır.¹⁰ Günümüzde Çankırı'nın İmarek Mahallesi'nde yer alan İsfendiyarzâde Medresesi ve Külliyesi'ne ait vakfiyede "Bedrî'l-ulemâi'l-kirâm" olarak vasfedilen Kayyımzâde Abdullah Efendi, söz konusu vakfın mütevellisi olarak kaydedilmiştir.¹¹ Babası da medresenin bağı olduğu vakıf işlerini yönetmesi sebebiyle kayyım lakabıyla anılıyor olabilir. Zira vakıf işlerini yöneten kişiye de kayyım denilmektedir. Lakaplarını nasıl kazandıkları net olmasa da şu bir gerçek ki Kayyımzâdeler Osmanlı'dan günümüze kadar uzanan ilim ehli bir ailedir.¹²

Hediyyetü'l-ârifîn eserine göre Kayyımzâde Abdullah Efendi 1186'da (1772) doğmuştur.¹³ Bu bilgiye ilave olarak aile şeceresinde doğum tarihinin 1154 (1741) olarak kaydedildiği söylenmektedir.¹⁴ Eldeki bu muhtemel bilgilerden *Hediyyetü'l-ârifîn*'de verilen tarihin (1186/1772) doğru olduğu söylenebilir. Zira Abdullah Efendi *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî* eserinin dîbâcesinde ömrünün yarısına geldiğinde mezkur eseri yazma vaktinin geldiğini düşünmeye başladığını söylemektedir. Eserini 1221'de (1806) tamamladığı kesin olarak bilindiğine göre müellifin eseri yazmaya başladığı tarih onun yaklaşık olarak otuzlu yaşlarına denk gelmektedir. Buna göre eseri yazdığı tarih ile *Hediyyetü'l-ârifîn*'de verilen doğum tarihi bilgisi birbiriyle örtüşmektedir. Aile şeceresindeki doğum tarihine göre ise Kângırî'nin mezkur eseri yazdığı tarihlerde altmışlı yaşlarda olması gerekir ki bir insanın bu yaşlara "ömrümün yarısı" demesi mümkün görünmemektedir.

Çankırı'nın Ilgaz (Koçhisar) ilçesinde doğan Abdullah Efendi, ilk eğitimini memleketinde tamamlamıştır.¹⁵ Abdullah Efendi'nin talebesi Ahmed el-Kütâhî'ye verdiği

⁶ كانقري

⁷ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, II/ 235.

⁸ Günümüzde Çankırı'nın Ilgaz ilçesidir.

⁹ Kayyımzâde Abdullah b. Hasan, *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Fenâri*, Matbaa-i Hacı İbrahim Saib, İstanbul 1826, s. 4.

¹⁰ Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 409.

¹¹ Murat Tarhan, *Osmanlı Medrese Sistemi İçerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisler* (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 64.

¹² Aile şeceresindeki isimler hakkında bilgi için bkz. Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 409-420.

¹³ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, İstanbul 1951, I/490; Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 410.

¹⁴ Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 410.

¹⁵ Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 410.

icâzetnâme incelendiğinde onun Osmanlı âlimlerinin önde gelen isimlerinden biri olan Ebû Saîd el-Hâdimî'nin (ö. 1176/1762) meşhur öğrencilerinden Akşehirli Osman Efendi (ö. ?) ile Ürgüplü Ahmed Efendi'den (ö. ?) ve Ebû Saîd el-Hâdimî'nin oğlu Mehmed Emin el-Hâdimî'den (ö. 1223/1807) birtakım ilimleri okuduğu anlaşılmaktadır.¹⁶ Bu bilgiye dayanarak -ne zaman gittiği belli olmamakla birlikte- Abdullah Efendi'nin Hâdim Medresesi'nde ilim tahsil etmiş olabileceği yorumu yapılmaktadır.¹⁷ Abdullah Efendi'nin icâzetnâmede zikrettiği bir diğer isim Şeyh Sâlih b. Muhammed el-Ömerî el-Füllânî'dir (ö. 1218/1803). Abdullah Efendi, Füllânî'den Kütüb-i Sitte ve diğer hadis kitaplarının icâzetini aldığını söylemektedir.¹⁸ Ali Benli, Abdullah Efendi'nin mühründeki "hacı" kaydının yanı sıra Şeyh Sâlih Ömerî'nin Hicaz'a gittiği (ö. 1187/1773) ve Medine'ye yerleşip, vefat edinceye dek yani 1218/1803 senesine kadar burada tedrisat faaliyetleriyle meşgul olduğuna dair bilgiyi göz önüne alarak "Abdullah Efendi'nin -Hicaz'a ne zaman gittiği tam olarak bilinmiyor olsa da- Şeyh Sâlih Ömerî'den orada icazet almış olması muhtemeldir" şeklinde bir yorum yapmıştır.¹⁹

Üsküdar'da birbirini dik kesen ızgara planıyla Batı kökenli yeni düzenin (nizâm-ı cedîd) şehircilik anlayışını yansıtan Selimiye Mahallesi, III. Selim tarafından kurulmuştur. Bu mahallede günümüzde Küçük Selimiye Camii, Çiçekçi Camii ve Çiçekçi Camii Tekkesi olarak bilinen Selimiye Tekkesi 5 Muharrem 1220 (5 Nisan 1805) tarihinde inşa edilmiştir. Bu tekkenin ilk şeyhi Kayyımzâde Abdullah Efendi'dir.²⁰

İçerisinde hem cami hem de dergâh bulunan Selimiye Külliyesi'nin vakfiyesinde şeyh olacak kişide bulunması gereken özellikler belirtilmiştir. Buna göre bu kişinin "vera' ve takvâsıyla bilinen, âlim, faziletli, faydalı ilimleri Nakşibendiyye yoluna müntesip olmakla birleştiren, tüm bunların yanı sıra hadis ilminde liyakatlı" bir kimse olması gibi hususlar şart koşulmaktadır. Abdullah Efendi'ye bu vazifenin verilmesi onun bahse konu tüm bu şartları sağlayıp taşıdığı anlamına gelmektedir.²¹ Abdullah Efendi, 1222 (1807) senesinde Kabakçı Mustafa İsyanı sonrasında III. Selim tahttan indirilince tekkeden ayrılarak müderrisliğe başlamış ve söz konusu vazifesini Nimetullah Efendi'ye (ö. 1232/1816-7) bırakmıştır.²² 1223'te (1808) Ahmed Paşa Medresesi'nde, 3 Muharrem 1227'de (1812) ise Galata'da müderrislik görevine atanan Abdullah Efendi'nin, Enderun'da vazife yaptığı da nakledilmektedir.²³ 1224

¹⁶ İcâzetnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Böl., No: 2444, 5a-5b.

¹⁷ Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 410.

¹⁸ İcâzetnâme, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Böl., No: 2444, 8a; Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 411. Şeyh Salih el-Ömerî, günümüz Gine Cumhuriyeti'nin sınırları içinde bulunan Futa Calon bölgesinde doğmuş, Moritanya, Timbuktu, Merâkeş, Tunus ve Mısır'da ilim tahsil etmiş, 1187 (1773) yılında Hicaz'a gidip Medine'ye yerleşmiş ve 1218 (1803)'te vefatına kadar burada ders vermiş bir âlimdir. Detaylı bilgi için bkz. Salim Ögüt, "Füllânî", *DİA*, c. 13, 248-249.

¹⁹ Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 411.

²⁰ Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadikatu'l-cevâmi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1281, 2/190; M. Baha Tanman, "Selimiye Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/438; M. Gözde Ramazanoğlu, "Selimiye Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/435.

²¹ Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 411.

²² Mehmed Akif Köseoglu, *İstanbul'un 100 Tekkesi*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017), 246; Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 411.

²³ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, 3/395; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, 1/377; Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırlı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 411.

(1809) senesinden 1227 (1812) senesine kadar muhatap, 1228 (1813) senesinden 1237 (1822) senesine kadar mukarrir olarak padişahın huzurunda ramazan ayında yapılan “huzur dersleri”nde bulunmuştur.²⁴ Muhatap ve mukarrir olarak katıldığı derslerde hangi yıl hangi derecede müderris olarak görev yaptığı kaydedilmiştir.²⁵ Buna göre Abdullah Efendi’nin muhatap olarak derslere katıldığı tarihlerde Osmanlı eğitim sistemine göre sahip olduğu dereceler/rütbelere; 1224’te ibtidâ-i hâriç, 1225’te hareket-i hâriç, 1226’da hareket-i hâriç, 1227’de hareket-i hâriç şeklinde sıralanmaktadır. Mukarrir olarak katıldığı derslerdeki dereceleri ise; 1228’de iptidâi dahil, 1235’de hareket-i altmışlı, 1236’da mûsile-i Süleymâniye, 1237’de hâmise-i Süleymâniye olarak kaydedilmiştir.²⁶ Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Abdullah Efendi Osmanlı medrese eğitim sistemi içerisinde giderek yükselen muhtelif rütbelere/derecelere görev yapmıştır. Bugünün diliyle ifade etmek gerekirse akademik kariyerin farklı kademelerinde bulunmuştur.

Hızır İlyas Ağa (ö. 1281/1864) *Vekâyi-i Letâif-i Enderûniyye* isimli eserinde Abdullah Efendi’nin muhatap olarak katıldığı 1227/1812 senesinin huzur dersinde meydana gelen bir tartışmayı kayıt altına almıştır. Bu kayda göre Bolulu Hacı Mustafa Efendi’nin (ö. ?) dersi takrir etmesinden sonra derse muhatap olarak katılanlardan Musannif Efendi (ö. ?) kendisine bazı sorular sorar. Bolulu Mustafa Efendi hem ders takririnden yorulduğu hem de oruçlu olduğu için cevap vermekte isteksiz görününce Padişah II. Mahmud onu daha fazla yormamak için sözü soru soran Musannif Efendi’ye verir. Musannif Efendi’nin izahlarına Kângırılı Abdullah Efendi itiraz edince tartışma çıkar. Musannif Efendi hiddetli bir kimse olduğu için Abdullah Efendi’ye kızarak “Senin gibi odun kılıklıların böyle ince işleri birbirinden ayırma yetenekleri olmadığını yaradılışları söyler ve giyimlerinden de anlaşılır. Boşuna zaman kaybetmeyelim” der. Bunun üzerine Kângırılı Abdullah Efendi “Derse bakmışsınız. Kitaptan cevap verin! Böyle sudan cevapları kabul etmiyorum” der. Musannif Efendi’nin meşhur talebelerinden İmamzâde Esad Efendi (ö. 1268/1851) hocasının izahlarını savunmaya çalışır ve tartışma saatler boyunca sürer. Sonunda II. Mahmud tartışmanın bitirilmesini söyler. Hızır İlyas Ağa eserinde Abdullah Efendi’nin tartışma esnasındaki üslubunu “Kângırılı cerbeze-i ârâ ve hususiyetle talâkât-ı lisân ve uzûbet-i beyanı â’lâdan â’lâ gösterdiğinden...” (Kângırılı görüşlerini ikna edici bir şekilde sunmayı, güzel konuşmayı ve meseleyi tatlı dille izah etmeyi üst düzeyde becerdiğinden...) şeklinde övgü dolu ifadelerle nakletmektedir.²⁷ Söz konusu rivayet Abdullah Efendi’nin kendisine sarf edilen sert ifadelere rağmen üslubunu bozmayacak kadar edepli aynı zamanda akıcı ve anlaşılır bir konuşma tarzına sahip olduğuna işaret etmektedir.

²⁴ Ebül’ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 114, 126; Ali Benli, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Çankırılı Bir İlim Ailesi Kayıymzâdeler”, 411.

²⁵ Ebül’ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, 178, 181, 184, 188, 189, 195, 200, 203, 206.

²⁶ Osmanlı döneminde 18. asırdan itibaren medreselerde giderek artan bir şekilde muhtelif dereceler, rütbelere teşkil edildi. Örneğin iki hâriç ve iki dâhil (yani ibtidâ-i hâric ve hareket-i hâric ile ibtidâ-i dâhil ve hareket-i dâhil dereceleri gibi) veyahut da iki Sahn (mûsile-i Sahn ve Sahn-ı Semân) ve iki altmışlı (ibtidâ-i altmışlı ve hareket-i altmışlı) gibi dereceler; hatta üç Süleymaniye (yani mûsile-i Süleymâniyye, hâmise-i Süleymâniyye, Süleymaniye dereceleri) ve bir dârülhadis yani dârülhadis-i Süleymaniyye olmak üzere muhtelif dereceler, rütbelere teşkil edilmişti. Bu eğitim tertibi Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar da varlığını sürdürmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Medrese (Osmanlı Dönemi)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/327-333.

²⁷ Hâfız Hızır İlyas Ağa, *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat (Letâif-i Vekâyi-i Enderûniyye)*, haz. Ali Şükrü Çoruk, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011), 69-70.

Abdullah Efendi Kudüs kadılığına (ö. 1237/1821-2) tayin edilmiş, iki yıl süren vazifesini bitirdikten sonra 1239 (1824) senesinde İstanbul'a dönerken Şâ'ûr²⁸ denilen yerde vefat etmiştir.²⁹

Kayyımzâde Abdullah el-Kângırî'nin talebeleri arasında Ahmed el-Kütâhî (ö. 1305-1888)³⁰, Amasyalı Âkifzâde Abdürrahim (ö.1230/1815)³¹, Şeyhülislam Meşrepzâde Ârif Efendi (ö. 1275/1858), Seyyid Muhammed Saîd b. İsmail el-Antâkî (ö.?)³², Muhammed b. Muhammed el-Çerkeşi (ö. ?)³³ ve Muhammed Emin el-İstânbûlî (ö. ?)³⁴ gibi isimler bulunmaktadır.³⁵ Bu isimlere ilave olarak *Nesefî 'Akâidi* üzerine şerhi olan Mustafa b. Mustafa Ankaravî'nin (ö. 1236/1821'den sonra) de Kângırî'nin talebesi olduğuna dair yazılı ifadelerle rastlanmıştır.³⁶

Abdullah Efendi'nin tam anlamıyla talebesi olmayan fakat onun ilminden istifade ettiğini kendi eserinde ifade eden Halîl Sıdkî Efendi de (ö. 1263/1847-8) zikredilmelidir. Halîl

²⁸ Bursalı Mehmed Tahir yer adını Şâ'ûr (شعور) olarak vermiştir. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, 1/377. Tahir Sezen'in *Osmanlı Yer Adları* eserinde Akka'da bir nâhiye olarak Şâ'ûr (شاعور) isimli bir yer kaydedilmiştir. Mehmed Tahir'in kastettiği yerin burası olması güçlü bir ihtimal olarak görünmektedir. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017), 717. *Kāmûsü'l-a'lâm*'da o dönemde kullanılan yer isimlerinden Şâ'ûr (شعور) yer almamakta ama Şuğûr (شوغور) isimli bir yer adı bulunmaktadır. Günümüzde İdlib'de bulunan Şuğûr isimli yerin kastedilen yer olması zayıf bir ihtimal de olsa zikredilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bkz. Şemseddin Sâmî, *Kāmûsü'l-a'lâm*, Mihran matbaası İstanbul 1306, 4/2862.

²⁹ Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, 3/395; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1333, 1/377.

³⁰ Kayyımzâde Abdullah Efendi'nin Kütahyalı Ahmed Efendi'ye verdiği icâzet için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, No: 02444.

³¹ Amasyalı Âkifzâde Abdürrahim, *Kitâbu'l-mecmû fi'l-meşhûdi ve'l-mesmû*, (hz. Hikmet Özdemir), İstanbul, 1998, s. 74-75.

³² İbrahim Nuri Orduvî kendisinden Mutavvel'in yarısını okuduğu hocası Seyyid Muhammed Saîd b. İsmail el-Antakî'nin hocalarından birinin Hacı Abdullah b. Şeyh Hasan el-Kângırî olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeden Seyyid Muhammed Saîd b. İsmail el-Antakî'nin Abdullah Efendi'nin talebelerinden olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. *İcâzetnâme*, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K.001352/01, vr. 11a. (Ali Niyazi b. Veliyüddin el-Kangırî (Çankırılı) "Kara Ali Efendi"nin talebesi İbrahim Nuri Orduvî'nin, talebesi Süleyman Tevfik Efendi b. Abdullah es-Serkisî'ye verdiği icâzetnâme). *Hâşiyetü 'alâ Hâşiyeti'l-Lârî alâ Şerhi'l-Kâdî Mir 'alâ Hidâyeti'l-Hikme* adlı eserinin Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Koleksiyonu, Koleksiyon No. 1274'de kayıtlı nüshasının sonundaki kıraat kaydında Saîd b. İsmail ismi bulunmaktadır. Bu kişinin Seyyid Muhammed Saîd b. İsmail el-Antakî ile aynı kişi olma ihtimali yüksek görünmektedir.

³³ Bıyıkzâde Muhammed Sâdık b. Râşid el- Kastamûnî'nin talebelerine verdiği icâzetnâmede Abdullah Efendi'nin talebesi olarak geçiyor. Bkz. İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K1071, vr. 8a.

³⁴ Ahmed Hulûsî b. Mustafa el-Hâdimî'nin (ö. ?) talebesi Mustafa Necâtî b. Mustafa el-Hâdimî'ye (ö. ?) verdiği icâzetnâmede Muhammed el-Çerkeşi'nin hocası Muhammed Amâsî onun hocası Muhammed Emin el-İstânbûlî onun hocası da Abdullah b. Hasan el-Kângırî olarak kaydedilmiştir. Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, No: 02771, vr. 5b. Bu bilgi bize Muhammed Çerkeşi ile Kângırî arasındaki isimlerin yukarıdaki dipnotta verilen icâzetnâmede zikredilmediği (bir çeşit tedlîs yapıldığı) kanısını uyandırmaktadır. Bu sebeple Muhammed el-Çerkeşi'nin değil de Muhammed Emin el-İstânbûlî'nin Kângırî'nin talebesi olduğunu söylemek daha doğru görünmektedir. Buna rağmen kronolojik verilere ulaşamadığımız için her iki isme de yer vermeyi uygun gördük.

³⁵ Buraya kadar sıralanan isimlere yer veren çalışma için bkz. Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırılı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 412.

³⁶ Mustafa b. Mustafa el-Ankaravî, *Şerhu'l-'Akâidi'n-Nesefî* eserinin bir nüshasında vr. 138a'da "ilmi kendisinden aldığım Abdullah b. Hasan el-Kângırî" demektedir. vr. 143a'da da Ankaravî'nin Kângırî'nin talebesi olduğu kaydı yer almaktadır. Bkz. Mustafa b. Mustafa el-Ankaravî, *Şerhu'l-'Akâidi'n-Nesefî*, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, Koleksiyon No. V2076.

Sıdkî, *Mir'âtü's-Sâlikîn* isimli risalesini yazarken Abdullah Efendi'den istifade ettiğini şu şekilde dile getirmektedir: "...âriflerin sözlerindeki ve ibârelerindeki kapalı manaları üstad, muhakkık, faziletli, Kayyımzâde olarak bilinen Kângırî'nin işaretiyle açarak onların farklı farklı muratlarını açıkça yazdım. Çünkü Kayyımzâde güvenilirlerdendir (sika). Dahası onun kelâmı zamanımızda delildir (hüccet)."³⁷

2. Kângırî'nin Eserleri

Kayyımzâde Abdullah el-Kângırî'nin ulaşılabilen eserleri aşağıda ismi sayılanlardır.³⁸ Bu eserlerin ikisi matbu sekiz tanesi ise yazma halindedir.

2.1. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fenârî

Bu eser *Hâşiye 'ale'l-Fevâ'idü'l-Fenâriyye*, *Hâşiye 'ale'l-Fevâ'idü'l-Fenâriyye 'alâ İşâgûcî* ve *Nefâ'isü Arâ'isi'l-Enzâr* ve *Letâ'ifü Fevâ'idü'l-Efkâr* gibi isimlerle de anılmaktadır.³⁹ Bu kitap, Ebherî'nin (ö. 663/1265 [?]) *İşâgûcî* isimli eseri üzerine Molla Fenârî (ö. 834/1431) tarafından yazılan şerhin bir hâşyesidir.

Telif tarihi müellif tarafından hicrî 1215⁴⁰ (1800) olarak kaydedilen eser sırasıyla 1242, 1279 ve 1313 tarihlerinde İstanbul'da üç defa basılmıştır.⁴¹ Yazma Eserler Kurumu'nun sisteminde yapılan araştırmada eserin matbu nüshalarının yaygın olduğu ve yazma nüshalarının ise birkaç tane olduğu görülmektedir.⁴² Bu durum eserin kabul gördüğünün bir göstergesidir. Hacimli olduğu görülen eserin 1242 ve 1279'daki baskıları 271; 1313'deki baskısı 307 sayfadır. Eserde önerme ve kıyaslardan daha çok giriş konuları ve kavramlar ele alınmıştır.⁴³

Kendi hâşyesinden önce yazılan hâşiye ve ta'liklerin pek makbul olmadığını iddia eden Kângırî söz konusu eserleri kaleme alma işi için "ateş olmayan yeri üfleme" tabirini

³⁷ Ümmühan Kevser Kıpramaz, *Halil Sıdkî'nin Mir'âtü's-Sâlikîn'i (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 124.

³⁸ Bu eserlerin sadece isimleri ve bazı nüsha kayıtları için bkz. Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırılı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler", 412; Ali Benli, "Abdulkadir Sadreddin Efendi ve Miftâhu Kunûzi'l-İslâm Adlı Fehrese Türü Eserinin Tefsir Literatürüne Katkısı", 485; Ali Benli, "Üsküdar Kadısı Ali Nureddin Yüce ve Kasîde fî Esmâi's-Süver Tercümesi", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44 (2013/1), 69.

³⁹ 1313 baskısında eser *Nefâ'isü Arâ'isi'l-Enzâr* ve *Letâ'if Fevâ'idü'l-Efkâr* olarak isimlendirilse de baskının serlevhasında *Fenârî Hâşiyesi Kângırî* ismi yer almaktadır. Kângırî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fenârî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul: 1313, 1.

⁴⁰ Eserin bitiş tarihi ferağ kaydında *kesirlerle tarih düşürme* denilen yöntemle verilmiştir: ونفخات الاقلام يوم السبت وقت الطلوع من الربيع الاول مع كونه ربيع الايام وهو العشر الاول من الثالث الثاني من الجزء الثالث من العشر الخامس من الثالث الثالث من العقد الثالث من الالف الثاني من النصف الثاني من الهجرة Kayyımzâde Abdullah el-Kângırî, *Fenârî Hâşiyesi Kângırî*, İstanbul: 1313, 306.

Bu tarz tarih vermenin ortaya çıkışı ve bu verileri okuma yöntemi ile ilgili çaişmalar için bkz. Arif Yıldırım, "Kesirlerle Bilmeceli Tarih Usûlü ve Çözümü", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 / 4 (Aralık 2016): 75-95; Sedat AKAY, "Yazma Eserlerin Ferağ ve İstinsah Kayıtlarında Görülen Bir Garip Bilmece: Kesirlerle Tarih", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2023): 712-729.

⁴¹ Kângırî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fenârî*, Hacı İbrahim Saib Matbaası, İstanbul: 1242; Kângırî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fenârî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul: 1279; Kângırî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fenârî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul: 1313.

⁴² Ulaştığımız 36 nüshanın 34'ü matbu ikisi yazma halindedir. Yazma nüshaların künye bilgileri şu şekildedir: *Hâşiye ale'l-Fevâ'idü'l-Fenâriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Serez Kol., Kol. No. 02076; *Hâşiye ale'l-Fevâ'idü'l-Fenâriyye alâ İşâgûcî*, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Kol., Kol. No. V2217.

⁴³ Khaled el-Rouayheb eserin yüzde 72'sinin yukarıda zikrettiğimiz konulara ayrıldığını söylemektedir. Bkz. Khaled el-Rouayheb, *The Development of Arabic Logic (1200-1800)*, (Basel: Schwabe Verlag, 2019), 233. Krş. Khaled el-Rouayheb, *İslam Mantığının Gelişimi (1200-1800)*, çev. Yusuf Daşdemir (Klasik Yayınları, 2022), 244.

kullanılmaktadır. Ona göre kendi eserinden önce kaleme alınan hâşiyeler ilmî anlamda yeterli hâşiyeler üzerine yazılmamıştır. Kendisi ise eserini *Fenâri Şerhi* ve *Ahmediyye Hâşiyesi* (Kul Ahmed) üzerine kaleme aldığını söylemektedir.⁴⁴ Bu ifadelerden kendisinin *Fenâri Şerhi* ve *Kul Ahmed Hâşiyesi*'ni ilmî anlamda yeterli gördüğü diğer şerh ve hâşiyelere nazaran bu iki esere daha fazla önem verdiği anlaşılmaktadır. .

2.2. Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'- Hayâlî

Kângırî, *Hâşiye 'ale'l-Hayâlî ve Şerhi's-Sa'd* olarak da isimlendirilen⁴⁵ bu eserini iki aşamada tamamlamıştır. Eserin birinci kısmı ilâhiyyât ve sem'ıyyât konularını içermektedir. İkinci kısım ise nübüvvet konusu ile başlamaktadır. Kângırî, eserin birinci kısmını 1219'da (1804)⁴⁶ ikinci kısmını ise 1221'de (1806) bitirmiştir.⁴⁷ Eser toplamda 815 sayfa olacak şekilde (birinci kısım 724+ikinci kısım 91) basılmıştır.⁴⁸ Eserin yazma nüshalarına rastlanmaktadır.⁴⁹ Müellif eserin hemen başında yazdığı şiirde hâşiyesini Üsküdar'da yazmaya başlayıp yine orada bitirdiğini ifade etmektedir.⁵⁰

Kângırî, hâşiyesini yazarken tartışılan konularda karşı tarafın hatalarına yer veren Siyâlkûtî (ö. 1067/1657) ve Kul Ahmed'den (ö. 950/1543) çokça istifade ettiğini söylemektedir. İnsanın hataya düşmekten ve unutmaktan berî olamayacağını, her zaman ve her an meseleleri tahkik etmenin mümkün olmadığını ifade eden müellif, buna rağmen yine de tamamına ulaşamayan şeyin büsbütün terkedilmemesi gerektiğini hatırlatarak tahkik peşinde olmanın önemini vurgulamaktadır.⁵¹

Kângırî, eserinde kendisinden önceki muhaşşilere atıf yaparken muhaşşî, müdakkık, fâzıl muhaşşî gibi ifadeler kullanmaktadır. Bu ifadelerle kastedilenin kim olduğu her zaman anlaşılamamaktadır. Kimi kastettiğini anlamak diğer hâşiyelerin kontrolü ile mümkün olmaktadır. Ancak çoğu zaman Hayâlî (ö. 875/1470 [?]) ve Siyâlkûtî'yi bazen de Kul Ahmed'i⁵² kastettiği görülmektedir.

⁴⁴ Kayıymzâde Abdullah el-Kângırî, *Fenâri Hâşiyesi Kângırî*, İstanbul: 1313, 2.

⁴⁵ Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/490.

⁴⁶ Abdullah b. Hasan el-Kângırî, *Hâşiyetü'l-Kângırî*, Mısır: Bulak Matbaası, 1254, birinci kısım, 724

⁴⁷ Abdullah b. Hasan el-Kângırî, *Hâşiyetü'l-Kângırî*, Mısır: Bulak Matbaası, 1254, ikinci kısım, 91. *Hediyetü'l-ârifin*'de 1225 olarak geçmektedir. Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 490. Bu bilgi eserin ferağ kaydındaki bilgi ile uyumamaktadır. *Hediyetü'l-ârifin*'e dayanarak verilen bilgi yanlıştır. Bkz. M. A. Koca, "el-Akâ'idü'n-Nesefiyye ve el-Akâ'idü'l-Adudiyye Örneğinde Osmanlıda Akâid Risaleleri Problemler, Özellikler ve Literatür", *TALİD*, 67.

⁴⁸ Abdullah b. Hasan el-Kângırî, *Hâşiyetü'l-Kângırî*, Mısır: Bulak Matbaası, 1254 (724+91 sayfa). Eserin sonunda nâşirin tarih düşürmek için kaleme aldığı bir şiir bulunmaktadır. Mâtürîdilik vurgusu yapılan şiirde Kângırî'den ve eserinden övgüyle bahsedilmektedir.

نصرت ابا منصورها * ودعته ان قد ابشر / انا ما تريد محاسنا * لا ما يريد الاشعري

⁴⁹ Bu nüshaların bazılarında nispet yanlışları vardır: 1-Süleymaniye Kütüphanesi, Servili Koleksiyonu, No. 156-163 arasında sekiz parça olacak şekilde bir nüsha vardır. 155 no'ya kayıtlı eserin başlangıç kısmının olduğu parça kayıptır. Bu sebeple nüshanın hem zahriyesindeki notta hem de katalog bilgilerinde Kângırî'nin Devvânî üzerine hâşiyesi olduğu yazmaktadır. Oysa bu eksik nüsha Kângırî'nin Hayâlî hâşiyesi üzerine hâşiyesidir. 2- Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. V2038'de Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâidi'l-Adudiyye ismiyle kaydedilmiş nüsha aslında Hayâlî hâşiyesi üzerine hâşiyedir. Bununla birlikte Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. V2037'de Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefiyye olarak kaydedilmiş nüsha da aslında Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâidi'l-Adudiyye'dir.

⁵⁰ Abdullah b. Hasan el-Kângırî, *Hâşiyetü'l-Kângırî*, birinci kısım, 4.

⁵¹ Abdullah b. Hasan el-Kângırî, *Hâşiyetü'l-Kângırî*, birinci kısım, 4.

⁵² Abdullah b. Hasan el-Kângırî, *Hâşiyetü'l-Kângırî*, birinci kısım, 555.

Kankırî, hâşiyesinin mukaddimesinde insan türünün kemale ermesinin ancak ilim ve irfanla gerçekleşeceğini söylemektedir. O, kemale ulaşmanın yolunun kelâm ilmiyle mümkün olduğunu şöyle açıklamaktadır:

“İnsan nevinin kemalini ilimlerin en üstünü/değerlisi ve en faydalısı olduğu için ilm-i tevhid sağlayacaktır. Bu ilmin, ilimlerin en üstünü/değerlisi (eşrefü’l-ulûm) ve faydalısı olmasının esas gerekçesi, Hâlik Teâlâ’nın varlığının ve tek oluşunun ispatını, O’nu cisimlere benzemekten tenzih etmeyi, O’nu zâtî ve sübûtî sıfatlarla nitelemeyi, İslâm’ın asıllarından nübüvvetin temellendirilmesini konu ediniyor olmasıdır. Bu ilim sayesinde kişi âhirete iman konusunda taklit derecesinden tahkik derecesine (yakîn) yükselir. Pek çok âlim bu ilim dalında geniş/tafsilatlı veya kısa/özlü kabule şayan kitaplar kaleme almıştır. Âlimler bu eserler vasıtasıyla İslâm akaidinin hakikatini ortaya koymuş ve bu akaide ters düşen bid’atçıların reddine ve tenkidine çalışmıştır.”⁵³

Kângırî’ye göre Teftâzânî’nin (ö. 792/1390) *Şerhu’l- ‘Akâid*’i de veciz yapısı itibarıyla yukarıda nitelenen eserler arasında yerini almaktadır. Teftâzânî bu eserinde dinin asıllarını delillerle sağlamlaştırmakla kalmamış birçok hakikati de ortaya çıkarmıştır (tahkik). Yanlış anlaşılmağa müsait ifadelerden kaçınmakla birlikte herkesin anlayamayacağı manaları da izhâr etmiştir (tedkîk). Meseleleri beyan/arz etmekle (takrir) yetinmemiş onların anlaşılması için öncesinde konuya dair ön bilgiler vermiştir (temhîd).⁵⁴ Bu sebeple birçok âlim, kelâm araştırmaları için onun eserini merkeze almış ve bu eser üzerine yeni çalışmalar yapmışlardır. Ona göre “bunlar arasında özellikle Hayâlî’nin hâşiyesi önemlidir çünkü bu eserde insanlar için doğru ve faydalı bilgiler (hidâyet ve şifâ) vardır. Dahası Hayâlî’nin hâşiyesi gayet kısa (muhtasar) olmakla birlikte, veciz yani anlamca zengin (mûcezz) ibareler, çok değerli tahkikler ve derinlikli tedkîkler ihtiva etmektedir.” Kângırî’ye göre *Hayâlî Hâşiyesi* bu özellikleri sayesinde oldukça meşhur olmuştur.⁵⁵

Kângırî, en güzel gençlik yıllarını *Hayâlî Hâşiyesi* üzerinde çalışarak, tefekkür ve müzakere ile geçirdiğini belirtir. Bu nedenle *Hayâlî*’nin müşkil ibarelerini kolaylaştıran, ele alınıp incelenmemiş kısımlarındaki kapalılığı kaldıran, fikrî neticeleri değerlendiren ve hazine değerinde sırları ortaya çıkaran bir hâşiyeye telif etmenin aklına geldiğini, ancak ömrünün yarısına gelinceye kadar bu niyetini icraata geçiremediğini söylemektedir. Ömrünün yarısına ulaştığında ise ilgili hâşiyeyi yazma zamanının artık gelmiş olduğunu düşünerek bu eserini telif etmeye başladığını belirtmektedir.⁵⁶

Kângırî’nin ilgi çeken bir tespiti de şerh ve hâşiyeye yazımına dairdir. Onun “şerh ve hâşiyeye (literatüründe) söylenecek söz kalmadığını zannediyorlar...” ifadesinden bu eser üzerine

⁵³ Abdullah b. Hasan el-Kankırî, *Hâşiyetü’l-Kankırî*, birinci kısım, 2-3.

⁵⁴ Teftâzânî *Şerhu’l- ‘Akâid*’de nasıl bir yöntem izlediğini beyan etmek için tahkik, takrir, tedkik, temhid vb. ifadeler kullanmıştır. Daha sonra yazılan şerh ve hâşiyelerde sıklıkla atıflar yapılan söz konusu ifadelerin anlamlarına dair izahlar için bkz. Sa’duddin et-Taftâzânî, *Şerhu’l-Akâid*, trc. Talha Hakan Alp (İstanbul: Rihle Kitap, 2011), 53-53.

⁵⁵ Abdullah b. Hasan el-Kankırî, *Hâşiyetü’l-Kankırî*, birinci kısım, 3.

⁵⁶ Abdullah b. Hasan el-Kankırî, *Hâşiyetü’l-Kankırî*, birinci kısım, 3-4.

şerh ve hâşiye yazımını gereksiz görenlerin olduğu ve onun da bu kişilere cevap verdiği anlaşılmaktadır. O ayrıca böyle düşünenleri sert bir şekilde eleştirmektedir.⁵⁷

Kângırî, hâşiyesinde birçok esere atıf yapmaktadır. İsimlerini verdiği eserler kendi eserleri,⁵⁸ Teftâzânî'nin eserleri⁵⁹ ve diğer eserler⁶⁰ olmak üzere taksim edilebilir. Bunların dışında isim vermeden de alıntı yaptığı bazı kaynaklar bulunmaktadır. Bunlardan yaptığı atıfları tespit etmek ise ancak önceki şerh ve hâşiyeleri takip etmekle mümkün olmaktadır. Bunun dışında tespit ettiğimiz ve isim vermeden blok halde yaptığı alıntılar da vardır. İsim vermeden yaptığı alıntıları “gîle” vb. bir ifadeyle başlatıp “intehâ” ifadesi ile bitirmektedir. Ancak bahse konu blok alıntılarının bazılarında zikredilen kalıbı kullanmaz. Okuyucunun adı geçen alıntılarının farkına varması ancak diğer şerh ve hâşiyelerle otorite metinleri takip etmesi sayesinde mümkün hale gelebilmektedir. Aksi takdirde bu alıntılar, Kângırî'nin kendi ifadeleri zannedilebilmektedir.

2.3. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'l-'Adudiyye li'd-Devvânî*

Eser Adûdiddîn el-Îcî'nin (ö. 756/1355) '*Akâidi'l-'Adudiyye* eserine Devvânî'nin (ö. 908/1502) yazdığı şerh üzerine Kângırî'nin kaleme aldığı hâşiyedir. Ulaşılan nüshaların dîbâce kısımlarında müellifin adı yer almaktadır. Hâşiyenin yazım tarihine herhangi bir nüshanın ferağ kaydında ulaşılamamıştır. Ancak bir nüshanın istinsah kaydında 1222 (1807) senesi verilmektedir.⁶¹ Eserin telif tarihinin bu istinsah tarihinden daha geç olmadığı kabul edilebilir. Aynı zamanda müellif eserini *Hayâlî Hâşiyesi* üzerine kaleme aldığı hâşiyesinden sonra yazmaya başladığını söylemekte ve eserinin mukaddimesinde dönemin padişahı Sultan IV. Mustafa'ya (hükümdarlık dönemi 1222-1223/1807-1808) övgüde bulunmaktadır.⁶² Bu bilgiler ışığında eserin 1222 (1807) senesinde yazıldığını söyleyebiliriz. Eser matbu değildir. Yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır.⁶³

Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. V2038'de *Hâşiye alâ Şerhi'l-'Akâidi'l-'Adudiyye* ismiyle kaydedilmiş nüsha aslında Hayâlî hâşiyesi üzerine hâşiyedir. Bununla birlikte Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. V2037'de *Hâşiye alâ Şerhi'l-'Akâidi'n-Nesefiyye* olarak kaydedilmiş nüsha da aslında *Hâşiye alâ Şerhi'l-'Akâidi'l-'Adudiyye*'dir.

Kângırî akıl sahibi insanların yapması gereken en önemli şeyin Allah'ı bilmesi (marifet) olduğunu bunun da kelâm ilmiyle yapılabileceğini söylemektedir. Sonrasında kelâm ilminin meseleleri ve bu ilmin işlevi hakkında bilgiler vermektedir. Kelâm ilmiyle meşgul olan

⁵⁷ يزعمون ان لا كلام على الشرح والحواشي * بعد ما اطوا عنهما الغواشي * فذلك منهم جهل وعناد وخروج عن سبيل السداد والرشاد الا تراهم يقولون ان العلوم تتزايد بتلاحق الافكار * فلم لا يعترفون بحقيقة هذه الابتكار والانتظار

Bkz. Abdullah b. Hasan el-Kankırî, *Hâşiyetü'l-Kankırî*, birinci kısım, 4.

⁵⁸ Kendisinin *Hâşiye 'alâ Tehzîbi'l-Manţık ve'l-Kelâm* eserine atıf yapıyor. Bkz. Abdullah b. Hasan el-Kankırî, *Hâşiyetü'l-Kankırî*, birinci kısım, 31.

⁵⁹ Teftâzânî'nin *Telviḥ* (s. 60), *Şerhu'l-Makâşid* (s.62), *Şerhu'l-Makâşid*'da terkettiği görüşler'e (s. 55-56) atıflar yapmıştır.

⁶⁰ Cürçânî'nin *Şerhu'l-Mevâkıf*'ına (s. 60), Sehâvî'nin *Şerhi Elfıyyeti'l-Hadîs li'l-'Irâkî*'sine (s.63) atıflar yapmıştır.

⁶¹ Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, No. 1144, vr. 385b.

⁶² Abdullah b. Hasan el-Kângırî, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'l-'Adudiyye li'd-Devvânî*, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. V2037, vr. 2a-3b.

⁶³ Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı Koleksiyonu, No. 01056; Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, No. 1144; Çorum Hasanpaşa Kütüphanesi, No. 914; Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. V2037.

âlimlerin bir çok eser kaleme aldığını belirten Kângırî, bu eserlerin en önemlilerinden birinin Devvânî'nin *Şerhu'l-'Akâidi'l-'Adudiyye*'si olduğunu dile getirmektedir. Bu eserde, dinin asıllarının kendisine dayandığı kaidelerin delillerle sağlam bir şekilde inşa edildiğini ifade eden Kângırî, eserin boş sözlerle gereksiz bir şekilde uzatılmadığına da dikkat çekmektedir. O, Devvânî'nin zikredilen eserde kelâm ilminin maksatlarını tahkik ettiğini, eserin ibarelerindeki şaşırtıcı güzellik sebebiyle tasavvufî yöntemi kullanan (min erbâbî'l-şühûd ve'l-yakîn) akıl sahibi kimseleri de aydınlattığını belirtmektedir.

Müellif, *Hayâlî Hâşiyesi* üzerine olan hâşiyesini yazmayı bitirdikten sonra Devvânî'nin şerhini talebelerine okutmayı istediğini haber vermektedir. O, şerh üzerine yazılan ta'likleri topladığını ancak bunların çoğunun yeterli olmadığını ileri sürmekte bu sebeple yeni bir hâşiyeye yazmaya karar verdiğini söylemektedir.⁶⁴

Kângırî eserini Atâullah b. Esad'a ithaf etmektedir.⁶⁵ Tespitimize göre kendisinden övgüyle bahsettiği Atâullah Efendi, hem babası hem de dedesi şeyhülislâm olan Şeyhülislâm Atâullah Mehmed Efendi'dir (ö. 1811).⁶⁶ Hem Atâullah Efendi hem de Sultan IV. Mustafa adına yazdığı kasîdeleri metnine ekleyen Kângırî, bu kasidelere Kasîde-i Atâiyye ve Kasîde-i Mustafaviyye isimlerini vermiştir.⁶⁷

2.4. Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti's-Siyâlkûtî 'ale'l-Mutavvel / Ta'lika 'alâ Hâşiyeye Şerhi Telhîsi'l-Miftâh

Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) Arap grameri ve belâgatına dair eseri olan *Miftâhu'l-'ulûm* üzerine Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1338) *Telhîşü'l-Miftâh*'ı yazmıştır. Teftâzânî de (ö. 792/1390) *Telhîşü'l-Miftâh* üzerine *Mutavvel* isimli bir şerh kaleme almıştır. Bu şerh üzerine Siyâlkûtî *Hâşiyeye 'ale'l-Mutavvel* isimli bir eser yazmıştır. Kângırî'nin hâşiyesi Siyâlkûtî'nin mezkur hâşiyesi üzerine bir hâşiyedir.

Eser matbu değildir. İki yazma nüshasına ulaşılmıştır.⁶⁸ Eserin dîbâcesinde müellifin ismi yer almaktadır. Eser hakkında müellif “bu ta'likler dahası tahkikler...” ifadesini kullanmaktadır. Bu sebeple eserin *Ta'lika 'alâ Hâşiyeye Şerhi Telhîsi'l-Miftâh* adıyla bir ta'likât olarak kaydedildiği de görülmektedir.⁶⁹ Eserin telif tarihi tespit edilememiştir.

2.5. Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti Mîr Ebi'l-Feth 'alâ Şerhi'r-Risâleti'l-Adudiyye / Hâşiyeye alâ Şerhi'l-Hanefiyye ve Hâşiyeti Mîr Ebu'l-Feth

Eserin iki nüshasına ulaşılmıştır.⁷⁰ Eserin dîbâcesinde ve hâtimesinde müellifin ismi geçmektedir. Eserin telif tarihi müellif tarafından 1211 (1796) olarak verilmiştir.⁷¹ Temel metin,

⁶⁴ Kângırî, *Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'l-'Adudiyye li'd-Devvânî*, vr. 2a.

⁶⁵ Kângırî, *Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'l-'Adudiyye li'd-Devvânî*, vr. 3a.

⁶⁶ Mehmet İpşirli, “Atâullah Mehmed Efendi, Topal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/47.

⁶⁷ Kângırî, *Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-'Akâidi'l-'Adudiyye li'd-Devvânî*, vr. 3a-3b.

⁶⁸ Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, No. 2366; Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. V2796 (Bu nüshanın görüntü kaydı yoktur. Eserin birkaç sayfasını talep edip nüshanın doğruluğunu teyit ettik).

⁶⁹ Kayıymzâde Abdullah b. Hasan el-Kângırî, *Ta'lika 'alâ Hâşiyeye Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, No. 2366, vr. 1b.

⁷⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat Koleksiyonu, No. 814; Beyazıt Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. V2866 (Bu nüshanın görüntü kaydı yoktur. Eserin birkaç sayfasını talep edip nüshanın doğruluğunu teyit ettik).

⁷¹ Bu tarih de müellif tarafından *kesirli tarih* olarak verilmiştir. Telif tarihinin bu şekilde olduğu bizim okumamıza göredir. Bkz. Kayıymzâde Abdullah b. Hasan el-Kângırî, *Hâşiyeye 'alâ Hâşiyeti Mîr*

Adudüddin el-Îcî'nin *Âdâbü'l-bahs ve'l-münâzara* adlı eseridir. Ayrıca bunun üzerine bir açıklama olarak yazılan ve *Şerhu'l-Hanefî* diye yaygınlık kazanan, Molla Hanefî Muhammed et-Tebrîzî'nin (ö. 900/1494) şerhi bulunmaktadır. Mîr Ebu'l-Feth Muhammed Erdebîlî de (ö. 875/1470) söz konusu bu şerh üzerine bir hâşiye kaleme almıştır. İşte Kângırî'nin zikri geçen eseri, Mîr Ebu'l-Feth'in hâşiyesi üzerine yazılmış bir hâşiyedir.

2.6. *Hâşiyetü 'alâ Hâşiyeti'l-Lârî alâ Şerhi'l-Kâdî Mir 'alâ Hidâyeti'l-Hikme*

Temel metin, Ebherî'nin *Hidâyetü'l-hikme*'sidir. Bu metin üzerine yazılan şerhlerin en meşhuru Kâdî Mîr Hüseyin Meybûdî'ye (ö. 909/1503-1504) aittir. O kadar ki mezkûr şerh üzerine birçok hâşiye çalışması yapılmıştır. Bu hâşiyelerin en kayda değerlerinden biri ve hatta ilki ise Muslihuddîn-i Lârî'nin (ö. 979/1572) hâşiyesidir. Kângırî'nin hâşiyesi Lârî'nin bu eseri üzerine yazılmıştır.

Eserin dört yazma nüshasına ulaşılmıştır.⁷² Eserin dîbace ve hâtîme kısımlarında Abdullah b. Hasan el- Kângırî el-Ensârî olarak müellifin ismi yer almaktadır. Dîbâce kısmında eser hakkında kısaca bilgi verilmektedir.⁷³ Eserin yazılma tarihi müellif tarafından 1224 (1809) olarak kaydedilmiştir.⁷⁴

Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, Koleksiyon No. 00619-002'daki nüsha eksik olduğu için zahriyesinde "Lârî'nin dîbâcesi üzerine Kângırî hâşiyesi (*Hâşiyetü'l-Kângırî 'alâ Dîbâceti'l-Lârî*)" yazmaktadır. Bu kayıt nüshanın farklı bir eser gibi algılanmasına yol açmaktadır. Oysa bu şekilde farklı bir eser yoktur. Metin kısmı tam olan nüshalarla karşılaştırıldığında bu dîbâce üzerine yazılan hâşiyelerin metin kısmı tam olanlarla aynı olduğu anlaşılmaktadır. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Carullah Koleksiyonu, V2160'daki eser de iki parça gibi görünmekte bu yanlış algıyı pekiştirmektedir. Aslında nüsha tek parçadır ve Kângırî'nin Lârî üzerine hâşiyesidir.

Kângırî'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme* isimli bir eseri yoktur. Yazma kataloglarında bu isimle kaydedilen eserler aslında bu başlık altında incelenen eserdir ve Muslihiddîn Lârî'nin hâşiyesi üzerine hâşiyedir.⁷⁵

2.7. *Hâşiye 'alâ Tehzîbi'l-Manţık ve'l-Kelâm*

Eser, Tefîzânî'nin *Tehzîbü'l-Mantık ve'l-Kelâm* eseri üzerine Devvânî'nin mantık kısmına yazdığı şerh üzerine yapılmış bir hâşiye çalışmasıdır. Eserin iki nüshası tespit

Ebi'l-Feth 'alâ Şerhi'r-Risâleti'l-Adudiyye, Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat Koleksiyonu, No. 814, vr. 79a.

⁷² Kayıymzâde Abdullah el-Kângırî, *Hâşiyetü alâ Hâşiyeti'l-Lârî alâ Şerhi'l-Kâdî Mir alâ Hidâyeti'l-Hikme*, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, Koleksiyon No. V2160; Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar Koleksiyonu, Koleksiyon No. 00619-002; Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Koleksiyon No. 1094/2; Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, Koleksiyon No. 01274 (Bu nüsha diğer nüshaların birkaç sayfa sonrasından başlamaktadır, farklı bir eser zannedilmemelidir. Nüshanın istinsah tarihi müellifin vefatından iki yıl önceye aittir: 1237).

⁷³ Kayıymzâde Abdullah el-Kângırî, *Hâşiyetü alâ Hâşiyeti'l-Lârî alâ Şerhi'l-Kâdî Mir alâ Hidâyeti'l-Hikme*, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, Koleksiyon No. V2160, vr. 1a.

⁷⁴ Bu tarih de müellif tarafından *kesirli tarih* olarak verilmiştir. Tarihin bu şekilde olduğu bizim okumamıza göredir.

⁷⁵ Ali Benli de muhtemeldir ki yazma kataloglarındaki bilgiden yola çıkarak müellifin eserleri kısmında *Hâşiye 'alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme* isimli bir eser nispet etmiştir. Ancak bu nüshanın içeriği de Lârî'nin hâşiyesi üzerine hâşiyedir. Bkz. Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırılı Bir İlim Ailesi Kayıymzâdeler", 412.

edilmiştir.⁷⁶ Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No. 2506'daki 145 varaklık nüshada tetimme kaydı olmadığı için eserin telif tarihi öğrenilememiştir. Ancak müellif diğer eseri *Hâşiye 'ale'l-Hayâlî*'nin baş tarafında bu esere göndermede bulunmaktadır.⁷⁷ Bu bilgiye göre hâşiyenin 1219 (1804) senesinden önce yazıldığı söylenebilir. Eserin dîbâce kısmında müellifin adı yer almaktadır. Eser III. Selim'e ithaf edilmekte kendisinden övgüyle söz edilmektedir. Mantık ilmine dair bilgiler verilen mukaddime Devvânî'den ve şerhinden de övgüyle bahsedilmektedir.⁷⁸ Kângırî, Gelenbevî'nin hâşiyesinde Mîr Ebu'l-Feth'e bir çok yerde reddiyede bulunduğunu, kendisinin bunlara cevap verdiğini, hatta eserini bu sebeple yazdığını ifade etmektedir.⁷⁹ Kângırî'nin hâşiyesinin Gelenbevî'nin aynı eser üzerine olan ta'likâtından daha kapsamlı olduğu ve ona karşı eleştirel bir tavır aldığı anlaşılmaktadır.

Kângırî eserin ilk bölümleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bilginin tanımı, bilginin kavram (tasavvur) ve yargı (tasdik) olarak tasnifi, kavram ve yargıların açık (bedîhî) ve kazanımlı (kesbî) olarak tasnifi, bilimlerin ve mantığın konusu gibi konu başlıklarını işlemektedir.⁸⁰

2.8. *Hâşiye 'alâ Evâilî't- Telvîh*

Eser, Sadrüşşerîa'nın (ö. 747/1346) *Tenķīhu'l-uşûl* eseri üzerine kendisinin yazdığı *et-Tavzîh* isimli şerhe Teftâzânî'nin yazmış olduğu *et-Telvîh* isimli hâşiye üzerine hâşiyedir. Hâşiye eserin sadece baş taraflarına yazılmıştır.

Eserin iki nüshasına ulaşılmıştır.⁸¹ Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. 945'deki nüsha hatalı bir şekilde Ahmed b. Abdullah el-Kırımı'ye nispet edilmiştir.⁸² Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Koleksiyon No. 1587'deki nüshada eser ismi hatalı bir şekilde *Hâşiyetü'l-Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâ'idi'n-Nesefiye* olarak verilmiştir. Eserin içeriği *Hâşiye 'alâ evâilî't-Telvîh*'tir. Hâşiyenin dîbâce kısmında müellifin ismi yer almaktadır.⁸³ Eserin telif tarihi tespit edilememiştir.

2.9. *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtaşari'l-Müntehâ*

Eser, İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) fıkıh usulünü konu edinen *Muhtaşaru'l-Müntehâ* eseri üzerine Adudüddin el-Îcî'nin kaleme aldığı şerhe Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (ö. 816/1413) yazdığı hâşiye üzerine hâşiyedir. Eserin sadece bir nüshasına ulaşılmıştır.⁸⁴ Mukaddime

⁷⁶ Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No. 2506; Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Yusuf Ağa Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No. YY600.

⁷⁷ Kayıymzâde Abdullah b. Hasan el-Kankırî, *Hâşiyetü'l-Kângırî*, Mısır: Bulak Matbaası, 1254, birinci kısım, 5.

⁷⁸ Kayıymzâde Abdullah el-Kângırî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Tehzîbi'l-Mantık ve'l-Kelâm*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No. 2506, vr. 1b-2b.

⁷⁹ Kângırî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Tehzîbi'l-Mantık ve'l-Kelâm*, vr. 2a

⁸⁰ Eser hakkında yapılan benzer yorumlar için bkz. Khaled el-Rouayheb, *The Development of Arabic Logic (1200-1800)*, 233. Krş. Khaled el-Rouayheb, *İslam Mantığının Gelişimi (1200-1800)*, 245.

⁸¹ Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. 945; Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Koleksiyon No. 1587.

⁸² Kataloglardaki bu nispet hatasına rağmen Ali Benli eseri Kângırî'ye nispet etmiştir. Biz de nüshanın varlığından onun çalışması vesilesiyle haberdar olduk. Bkz. Ali Benli, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırılı Bir İlim Ailesi Kayıymzâdeler", 412.

⁸³ Kayıymzâde Abdullah el-Kângırî, *Hâşiyetü 'alâ evîli't-Telvîh*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No. 1587, vr. 1a.

⁸⁴ Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. 946.

kısımında müellifin ismi yer almaktadır.⁸⁵ Ulaştığımız nüshada ferağ kaydı olmadığı için eserin telif tarihi tespit edilememiştir.

2.10. *Risâle fî Nezâheti Ashâbi'r-Rasûl*

Muâviye b. Ebû Süfyân'ın (ö. 60/680) sahâbeden olması sebebiyle sahip olduğu fazileti ele alan iki varaklık kısa bir risaledir. Risalenin sadece bir nüshasına ulaşılmıştır.⁸⁶ Eserin mukaddime kısmında müellifin adı geçmektedir.⁸⁷ Eserin telif tarihi tespit edilememiştir.

Sonuç

Kayyımzâde Abdullah Efendi XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat etmiş bir Osmanlı âlimidir. Bir ulemâ ailesi olan Kâyyımsâdelere mensup olan Abdullah Efendi, Çankırı'da doğmuş ve yetişmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelmiş ve burada III. Selim döneminde yapılan Üsküdar Selimiye Tekkesi'nde şeyhlik vazifesinde bulunmuştur. Sonrasında müderrislik de yapan Abdullah Efendi bir çok hâşiye kaleme almıştır. Osmanlı medreselerinde okutulan dil, mantık ve kelâm eserleri üzerine yaptığı çalışmalar onun daha çok aklî ilimlerle meşgul olduğunu göstermektedir. Tefsir ve hadis gibi naklî ilimler üzerine herhangi bir çalışmasına rastlanmamıştır.

Kayyımzâde Abdullah Efendi'nin ilginç yanlarından birisi de aklî ilimlerdeki derin vukufiyetinin yanı sıra tasavvufî meşrebini de bulunmasıdır. Bu durum, onun İslâmî ilimlere ansiklopedik seviyede olan hakimiyetini ve bu ilimlerin interdisipliner yapısının farkında olup bunun gereklerini yerine getirdiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra söz konusu durum, Kayyımzâde Abdullah Efendi'nin yöntemleri farklı ama amaçları aynı olan iki ilim dalını kendinde topladığını da göstermektedir. Bununla kastedilen onun, mârifetullahı ulaştırmayı hedefleyen kelâm ve tasavvuf ilimlerine duyduğu ilgidir. Başka bir ifadeyle o, mârifetullahı hem akıl hem de keşif yöntemiyle ulaşmaya çalışmıştır.

Kelâm eserlerinden Kayyımzâde Abdullah Efendi'nin Mâtürîdî bir âlim olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kendisi de bu hususu bir çok yerde açıkça belirtmektedir. Eş'arîler'le Mâtürîdîler'in ayrıştıkları noktalarda Mâtürîdîler'den yana olduğunu açıkça beyan etmektedir. Filozoflara eleştiriyle yaklaşmakta ve kimi felsefî konulara reddiyeler yöneltmektedir. Tasavvufun vahdet-i vücûd nazariyesini benimsediği yönünde herhangi bir işaret bulunmamakla birlikte bu nazariyeye karşı olduğunu gösteren bir tavır da sergilememektedir.

⁸⁵ Kayyımzâde Abdullah el-Kângırî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtaşari'l-Müntehâ*, Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. 946, vr. 1a.

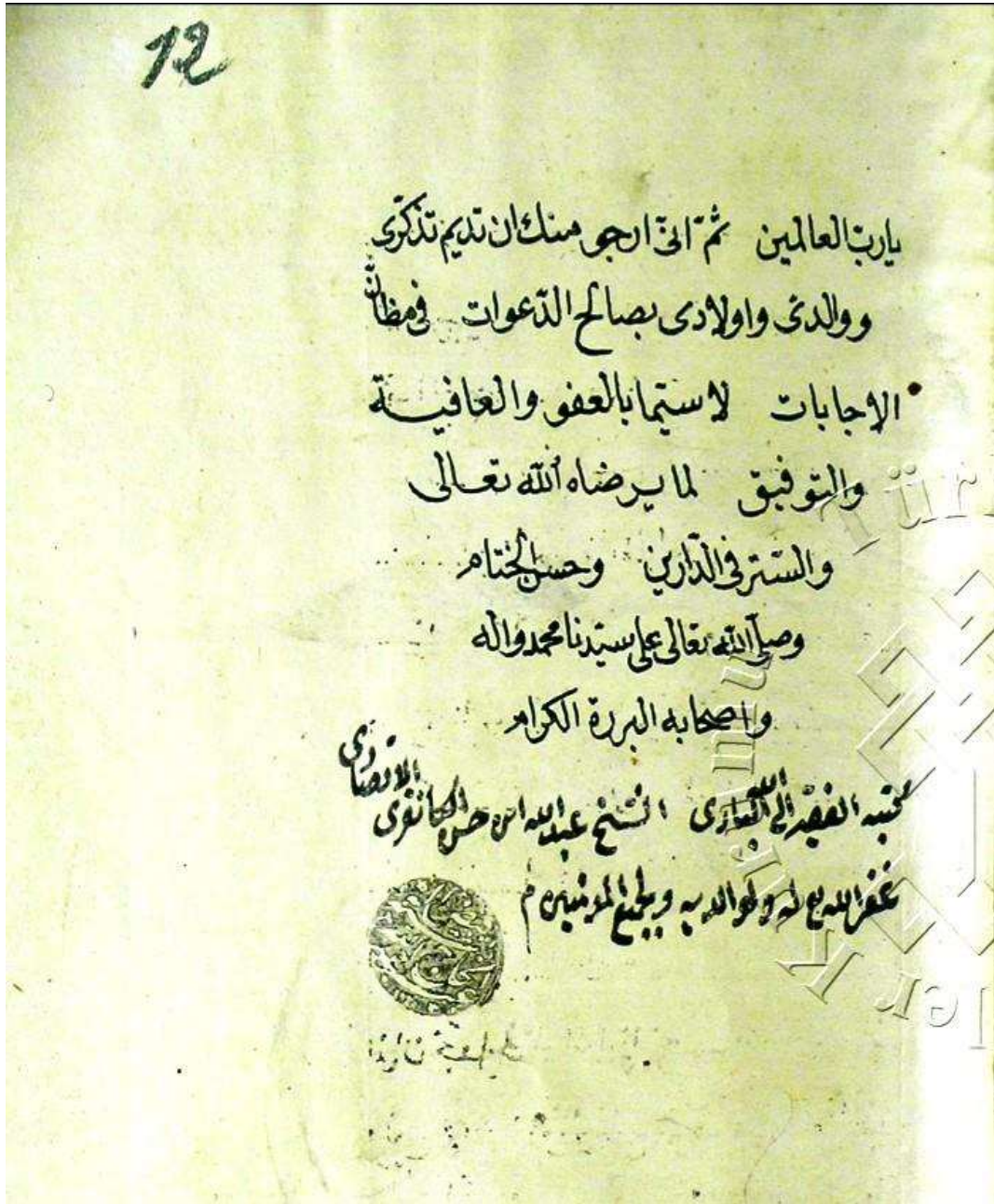
⁸⁶ Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No. 3234/4.

⁸⁷ Kayyımzâde Abdullah el-Kângırî, *Risâle fî Nezâheti Ashâbi'r-Rasûl*, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No.3234/4, vr. 1a.

Kaynakça

- Akay, Sedat. "Yazma Eserlerin Ferağ ve İstinsah Kayıtlarında Görülen Bir Garip Bilmece: Kesirlerle Tarih", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (2023), 712-729.
- Ayvansarâyî, Hüseyin. *Hadîkatu'l-cevâmi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. Kilisli Rifat Bilge ve İbnülemin Mahmut Kemal İnal (tsh.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951.
- Benli, Ali. "Abdulkadir Sadreddin Efendi ve Miftâhu Kunûzi'l-İslâm Adlı Fehrese Türü Eserinin Tefsir Literatürüne Katkısı". *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları II*. ed. Bilal Gökçür vd. 483-492. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2013.
- Benli, Ali. "Üsküdar Kadısı Ali Nureddin Yüce ve Kasîde fî Esmâi's-Süver Tercümesi". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 44/1 (2013), 67-86.
- Benli, Ali. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Çankırılı Bir İlim Ailesi Kayyımzâdeler". *Çankırı'nın Manevi Mimarları Sempozyum Bildirileri*. 409-421. Çankırı: Yenigün Basın, 2017.
- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333.
- Ebül'ulâ Mardini. *Huzur Dersleri*. Ankara: DİB Yayınları, 2017.
- el-Ankaravî, Mustafa b. Mustafa. *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefî*. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, Koleksiyon No. V2076.
- el-Rouayheb, Khaled. *The Development of Arabic Logic (1200-1800)*. Basel: Schwabe Verlag, 2019.
- el-Rouayheb, Khaled. *İslam Mantığının Gelişimi (1200-1800)*. çev. Yusuf Daşdemir. Klasik Yayınları, 2022.
- Hâfız Hızır İlyas Ağa. *Osmanlı Sarayında Gündelik Hayat (Letâif-i Vekâyi'-i Enderûniyye)*. Haz: Ali Şükrü Çoruk. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2011.
- İpşirli, Mehmet. "Medrese (Osmanlı Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/327-333. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmet. "Atâullah Mehmed Efendi, Topal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/47. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kângırî, Kayyımzâde Abdullah. *Hâşiyetü'l-Kângırî*. Mısır: Bulak Matbaası, 1254.
- Kângırî, Kayyımzâde Abdullah. *Hâşiyetü alâ Hâşiyeti'l-Lârî alâ Şerhi'l-Kâdî Mir alâ Hidâyeti'l-Hikme*. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, Koleksiyon No. V2160.
- Kângırî, Kayyımzâde Abdullah. *Ta'lika 'alâ Hâşiyetü Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, No. 2366.
- Kângırî, Kayyımzâde Abdullah. *Hâşiyetü 'alâ Hâşiyeti Mir Ebi'l-Feth 'alâ Şerhi'r-Risâleti'l-Adudiyye*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat Koleksiyonu, No. 814.
- Kângırî, Kayyımzâde Abdullah. *Risâle fî Nezâheti Ashâbi'r-Rasûl*. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No.3234/4.
- Kângırî, Kayyımzâde Abdullah. *Hâşiyetü 'alâ Şerhi Muhtaşari'l-Müntehâ*. Beyazıt Kütüphanesi, Veliyyüddin Efendi Koleksiyonu, No. 946.
- Kângırî, Kayyımzâde Abdullah. *Hâşiyetü 'alâ evîli't-Telvîh*. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No. 1587.

- Kângırî, Kayyımzâde Abdullah. *Hâşiye 'alâ Şerhi Tehzîbi 'l-Mantık ve 'l-Kelâm*. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Koleksiyon No. 2506.
- Kângırî. *Hâşiye 'alâ Şerhi 'l-Fenârî*. İstanbul: Hacı İbrahim Saib Matbaası, 1242.
- Kângırî. *Hâşiye 'alâ Şerhi 'l-Fenârî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1279.
- Kângırî. *Hâşiye 'alâ Şerhi 'l-Fenârî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1313.
- Kıpramaz, Ümmühan Kevser. *Halîl Sidkî'nin Mir'âtü's-Sâlikîn'i (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Koca, Muhammet Ali. "El-Akâ'idü'n-Nesefiyye Ve El-Akâ'idü'l-Adudiyye Örneğinde Osmanlı'da Akaid Risaleleri: Problemler, Özellikler Ve Literatür". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/28 (Ekim 2018), 41-97.
- Köseoğlu, Mehmed Akif. *İstanbul'un 100 Tekkesi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2017.
- Mehmed Süreyyâ. *Sicill-i Osmânî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308.
- Ramazanoğlu, M. Gözde. "Selimiye Camii ve Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/434-436. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddin Sâmî. *Kāmûsü 'l-a'lâm*. 6 Cilt. İstanbul: Mihran matbaası, 1306.
- Taftâzânî. *Şerhu 'l-Akâid*. Trc. Talha Hakan Alp. İstanbul: Rihle Kitap, 2011.
- Tanman, M. Baha. "Selimiye Tekkesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/438-439. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Tarhan, Murat. *Osmanlı Medrese Sistemi İçerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisler*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012.
- Yıldırım, Arif. "Kesirlerle Bilmeceli Tarih Usûlü ve Çözümü". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (Aralık 2016), 75-95.

EK-1

Kayyımzâde Abdullah Efendi'nin talebesine verdiği icazetin mühürlü son sayfası-Süleymaniye
2444